

D RUGA LABINSKA REPUBLIKA I 1987. GODINE

Povijesno nasljeđe, štrajkaška fonografija i fotografije obustave rada

Andrea Matošević

Filozofski fakultet, Centar za kulturološka i povijesna istraživanja socijalizma, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Rad tematizira štrajkaško nasljeđe rudara kroz 20. stoljeće na Labinštini u Istri počevši od radničkog nezadovoljstva pod austrougarskom upravom, koje se nastavlja tijekom Labinske republike 1921. kao otpor fašizmu te proteže do druge Labinske republike 1987. godine u kontekstu samoupravnog socijalizma. Upravo će potomji, u skladu s ondašnjom praksom, biti imenovan protestnom obustavom rada, dok će ga štrajkom mahom nazivati prisutni novinari i istraživači. Takvu terminološku razliku prate i različiti mediji koji prenose događaje iz rudarskih postrojenja: radioemisije bilježe žestinu događaja i govore jezikom štrajka dočim crno-bijele fotografije cjelokupnu situaciju ublažuju i govore u prilog obustave rada. U radu se stoga analiziraju različite implikacije dvaju medija uz komparativan pristup štrajkaškim događajima koji su im prethodili kroz 20. stoljeće.

Ključne riječi: Labinska republika 1987., štrajk, protestna obustava rada, audiozapis, fotografija

Što reći nakon deset dana, – svi rudari u jednome su jednodušni. Njihov je protest opravdan, jer im je sadašnjost teška, sutrašnjica nejasna, a samoupravni odnosi u zapečku. Zbog svega toga izostao je dijalog sa svojim rukovodiocima, na kojima se sada uz te probleme prelamaju sve teškoće ovog aktualnog našeg trenutka, što ih pretvara u svojevrzne amortizere radničkog nezadovoljstva. Stoga protest rudara nije uperen samo protiv unutrašnjih problema, već je i vrlo jasna opominjuća kritika aktualne ekonomske politike, i prelamanja ekonomskog štapa upravo preko najsiromašnijih. I sve ovo što se posljednjih nekoliko godina zbiva u i oko Istarskih ugljenokopa Raša, nije se dogodilo slučajno i u zrakopraznom prostoru, već u političkoj i privrednoj klimi koja je dozvoljavala da se prikriju prave stvari. (Milevoj 1987: 252–253, kurziv A. M.)

Iako će novinar Radio Zagreba Marijan Milevoj gotovo svakodnevno od početka “protestne obustave rada” rudara na Labinštini 8. travnja 1987. godine javnost izvještavati, osim o faktografiji i razvoju događaja, ujedno i o nadi u skorju normalizaciji situacije i povratak redovitoj proizvodnji u ugljenokopima, ona se – čak ni nakon deset dana kada je otvoreno stao na stranu podzemnih radnika – neće smiriti. Štoviše, tada kroz obustavu rada iskazano nezadovoljstvo rudara nije bilo ni blizu završetku.

Protestna obustava rada iz druge polovice 1980-ih godina, započeta na onaj dan u travnju kada je prva Labinska republika šezdeset i šest godina ranije završila pred sam početak fašističkog *ventennia*, ispostavit će se prijelomnom točkom u daljnjem poslovanju IU Raša kao i početkom kraja višestoljetne prakse iskapanja ugljena u Istri i Hrvatskoj (usp. Vorano 1998; Fonović 2000). Drugim riječima, situacija se, barem dok je o rudarstvu i rudarima riječ, više nikada neće primiriti i vratiti na kolo-sijek dugotrajne i kontinuirane proizvodnje, jer će zatvaranju posljednjeg hrvatskog ugljenokopa Tupljak 1999. godine¹ prethoditi – točno deset godina ranije – rušenje izvoznog tornja u Ripendi 1989. godine. Naime, radnici su obiju jama, odnosno organizacija udruženog rada – Pićan u Tupljaku i Ripenda u Labinu s otprilike 1 800 zaposlenih – sudjelovali u procesu aresta rada koji su “samo neupućeni mogli nazivati obustavom, a ne pravim imenom – štrajkom” (Milevoj 1987: 253). Na tom tragu, nakon zaključenja štrajka koji je trajao trideset i tri dana, do 10. svibnja, isti novinar izvještavat će kako su “[p]rilike u Istarskim ugljenokopima Raša i dalje vrlo složene i daleko od stabilnih” (ibid.: 265). Također, štrajk labinskih rudara, odnosno druga Labinska republika (Kuzmanić 1988: 241), bio je ujedno i “prelomnica” nakon koje se prema pojedinim autorima “‘povijest samoupravljanja’ dijelila na: ‘povijest samoupravljanja *do* Labinskoga štrajka’ i na ‘povijest samoupravljanja *nakon* Labinskoga štrajka” (ibid.: 9). U tom smislu, ona je istovremeno činila, ali i markirala točku u vremenu s koje – za rudarstvo, rudare, ali i samoupravni socijalizam – “više nije bilo povratka”.

Premda sam se temom druge Labinske republike bavio već u nekoliko navrata (usp. Matošević 2011a, 2011b), u ovome ću joj se radu posvetiti u kontekstu kontinuiteta s prethodnim rudarskim štrajkovima na Labinštini u 20. stoljeću te u svjetlu novih izvora do kojih sam tijekom 2019. godine uspio doći: četrdesetpetominutne radijske emisije “Labin 1987.” snimljene među rudarima za Radio Beograd tijekom travnja i svibnja 1987. godine, transkripta izvještaja Radio Zagreba te serije fotografija snimljenih tijekom štrajka iste godine.² Smatram da navedeni izvori, uz već poznate, mogu doprinijeti slojevitijem razumijevanju procesa koji su se odigrali na Labinštini u proljeće 1987., napose ako su sagledani iz suvremenog vremena karakteriziranog gotovo potpunim rastakanjem najznačajnijih dijelova industrijskog sektora istarskog poluotoka – brodogradnje i rudarstva – generatora moderniteta dijela 19. i cijelog 20. stoljeća. No, u ovom mi radu cilj neće biti puko kronološko razumijevanje protestnih procesa koji su prethodili drugoj Labinskoj republici koliko analiza novih – znanstveno-istraživačkih, vizualnih i auditivnih – izvora usredotočenih na nju samu.

¹ Dio procesa tog zatvaranja kao i planova prenamjene postrojenja i podzemlja ugljenokopa u kulturni centar bilježi se u dokumentarnom filmu *Sretno!* Dalibora Matanića, Stanislava Tomića i Tomislava Rukavine iz 1999. godine.

² Navedenu radijsku emisiju kao i 26 crno-bijelih fotografija snimio je novinar Dragoslav Simić i dostupne su na mrežnoj stranici: <http://www.audiofotoarhiv.com/> (pristup 15. 1. 2020.). Na transkripte kronologije i izvještaja Radio Zagreba objavljene u *Zborniku Trećeg programa Radio Zagreba* ukazao mi je Marijan Milevoj. Obojici ovom prilikom zahvaljujem na informacijama i dozvoli za korištenje navedenog materijala na temelju kojeg je napisan velik dio ovoga rada.

Štrajkaško nasljeđe: zahtjevi za tretmanom veće moralne i ekonomske jednakosti

U prvom organiziranom štrajku rudara na istarskom poluotoku u 20. stoljeću, onom koji je izbio 18. travnja 1900. godine, zahtjevi su podzemnih radnika pored “traženja da svi učesnici u štrajku, nakon njegova okončanja, budu primljeni na posao” bili usredotočeni i na zaradu kao i na, znakovito je, dob zaposlenih: minimalna rudarska nadnica trebala je biti povišena na 1 forintu i 50 krajcara, a “djeci ispod 14 godina rad u rudniku zabranjen. Ti svi zahtjevi [...] iako opravdani, u potpunosti su odbačeni od direkcije” (Despot 1972: 67–68).³ Samo jedan u nizu rudarskih štrajkova podizanih zbog “kukavne plaće” (*Naša sloga* 1900) – koja će dogodine pasti na 85 krajcara na dan, što je iznos kojim “nisu mogli prehranjivati sebe, a kamoli porodicu koja je vrlo često brojila i po 10 članova” (Despot 1972: 69) – nastavit će se i tijekom svibnja iste godine. Nadalje, radnici su Labinštine bili nezadovoljni i radnim vremenom te su bezuspješno još od “trenutka prvog štrajka 1890. godine tražili uvođenje osmosatnog radnog dana” (ibid.: 73).⁴ Rudari su štrajkali i 1904. i 1906., a oni progresivniji bili su povezani socijaldemokratskim idejama koje su u tom trenutku do njih stizale “posredstvom Jugoslavenske socijaldemokratske partije” (ibid.: 76). Značajno je da su u tom periodu radnici osim ekonomskih otvarali i socijalna pitanja, odnosno ulazili u štrajk i zbog solidarnosti s otpuštenim rudarima, što je, primjerice, bio slučaj 1904., ali i 1910. godine kada je štrajk trajao od svibnja do studenoga.⁵ Ovi nam primjeri štrajkaške prakse među rudarima s početka stoljeća,⁶ kao i širenje zahtjeva – s onih isključivo ekonomske prirode na zahtjeve socijalnog predznaka poput definiranja dobne granice za rad u ugljenokopima, solidarnosti s otpuštenim rudarima te inzistiranja na “čovječnijem odnosu prema njima od strane uprave” (ibid.: 78) – govore u prilog razvoja stavova koji će biti karakteristika suvremenih društava kroz 20. stoljeće. Drugim riječima, ideje o osmosatnom radnom vremenu, zabrani dječjega rada te inzistiranju na solidarnosti među radnicima generirane su ujedno, ako ne i prvenstveno, na mjestima gdje je potreba za tim promjenama bila najočitija – u

³ Dječji rad u ugljenokopima godinama je bio ustaljen, prihvaćen i sastavni dio spuštanja troškova proizvodnje (usp. Lynch 2002; Rahikainen 2004). U istarskim će ugljenokopima tek talijanske vlasti od 1920-ih dobnu granicu za rad u podzemlju pomaknuti na osamnaest godina.

⁴ Također, nerijetko su rudari do i od Krapna ili Vineža gdje se nalazila većina otkopa morali hodati i po nekoliko sati. Ti im sati nisu bili plaćeni, a bicikli će za mnoge i tijekom talijanske uprave koja će uslijediti austrijskoj ostati nedostižan luksuz.

⁵ Zanimljivo je da se u onodobnom politički lijevo orijentiranom glasilu *Il Proletario. Giornale socialista dell'Istria* o štrajku 1904. godine izvještavalo na sljedeći način: “Štrajk je buknuo jer su radnici na dan isplate plaće [*il giorno di mercede*] ostali razočarani obećanjima direktora povjerenstvu koje mu je uputilo niz zahtjeva [*il memoriale*]. Rad je obustavljen u Vinežu i na iskopu 45; zarad solidarnosti pridružili su se svi iz Krpna i Štalija. Disciplina i solidarnost savršeno su funkcionirale. Nakon dva susreta u subotu i ponedjeljak radnici [...] kojima je bilo garantirano da će dva otpuštena radnika biti ponovo zaposlena te da će biti tretirani s većom moralnom i ekonomskom jednakošću [*maggiore equità nel trattamento morale ed economico*] posebno što se tiče iskopa Vinež i 45 radnika pod inženjerom Schnietzerom, odlučili su se vratiti na radna mjesta” (*Il Proletario* 1904, kurziv A. M.). U nastavku teksta novinarski komentar govori u prilog solidarnosti među talijanskim i slavenskim rudarima kao primjeru na kojem bi se budućnost “Istre, tužne rane otvorene mržnji” mogla graditi u drugačijem smjeru, onkraj etničkih podjela.

⁶ Na poluotoku ti su štrajkovi bili simultani štrajkovima u sektoru javnog prijevoza, među pulskim tramvajcima od 1904. godine (usp. Zekić 2018).

rudnicima i ugljenokopima. Stoga se o rudarima u ugljenokopima kao vjesnicima novog doba može govoriti u dvostrukom registru. S jedne strane, oni su generirali *materiju primu* na kojoj se temeljio tehnički razvoj društava u 19. i 20. stoljeću (usp. Freese 2003; Sloterdijk 2007: 352), dok su s druge strane, a primjer Labinštine to dobro pokazuje, sami tražili zabranu dječjeg rada, odnosno “čovječniji odnos prema njima samima”. Važno je naglasiti da – barem prema dostupnim informacijama – to potraživanje ne dolazi izvana, već iz samog korpusa rudara koji kod tih, ali i drugih podcrtanih zahtjeva tijekom početka 20. stoljeća, već nastupaju na tragu prosvijećene zajednice koja osjeća i zagovara dio *zeitgeista*, duha vremena koji će biti sastavnim dijelom socijalnih politika i dosega, na domaćem terenu, napose druge polovice 20. stoljeća: osmosatno radno vrijeme, uzimanje u obzir morfoloških specifičnosti njihova radnog mjesta, veće “moralne i ekonomske jednakosti”, potpunu zabranu dječjega rada te pokušaj nadilaženja etničkih podjela. U socijalnom smislu rudari početkom 20. stoljeća nastupaju kao avangarda, postavljajući zahtjeve koji će se u vidu općeprihvaćenih stavova i zakona tek ustaliti u dekadama koje će uslijediti. Rudarsko boravljenje u mraku podzemlja i kopanje u dubini zemlje generiralo je stoga, pored nužnih kvantificirajućih tona onodobnog “crnog zlata”, istovremeno i pogled na budućnost koji je kvalitativno sezao dalje od onog njihovih nadređenih.⁷

Stoga sintagma *ante litteram* koju pojedini antropolozi primjenjuju na rudarske zajednice kako bi objasnili ideje rudimentarnog komunizma – suradnje, solidarnosti i heterogenosti – zahvaljujući kojima su rudarske zajednice kroz vrijeme opstajale, ali se i razvijale (usp. Spagna 1998), vrijedi i u kontekstu anticipacije pisane kodiifikacije šireg društvenog funkcioniranja.⁸ No, ta nam anticipatorna sintagma može poslužiti i u kontekstu najpoznatijeg rudarskog štrajka – Labinske republike – koji se odvio 1921., a nerijetko se doživljava kao *prvi* organizirani bunt protiv fašizma (usp. Scotti i Giuricin 1971), odnosno *anticipacija* otpora fašističkom pokretu prisutnom na poluotoku, ali koji će na vlast stupiti tek nakon Marša na Rim krajem listopada 1922. godine. Ipak, upravo zbog organizacijskih specifičnosti *Republike* možda bi je također valjalo razumijevati ujedno i anticipacijom *samoupravljanja* koje će u jugoslavenskoj privredi zaživjeti i razvijati se od 1950. godine nadalje kao jedan od direktnih rezultata reakcije i otpora prema Rezoluciji Informbiroa tijekom i nakon 1948. godine (usp. Mohar 1987: 11).⁹ Dakako, iako se radi o različitim konceptima,

⁷ Dakako, ova tvrdnja ne znači da su ideje boljitka generirane isključivo na rudarskoj Labinštini jer, kao što je i prethodno navedeno, dio ih je početkom 20. stoljeća na taj teritorij pristizao “posredstvom Jugoslavenske socijal-demokratske partije” (Despot 1972: 69), dok bi se, naknadno, idejnom izvoru morao pripisati i talijanski marksistički utjecaj Antonia Gramscija u kontekstu “Proleterskih republika” i “suprotstavljanja”, karakteristika koje će biti prisutne tijekom organizacije Labinske republike 1921. (usp. Gramsci 1975: 2146; Rihtman-Auguštin 1987: 180). Za vrlo zanimljiv i indikativan uvid u širenja intelektualnih ideja među radnicima, uključujući i rudare u kontekstu Velike Britanije v. Rose 2002.

⁸ Kao što je već napomenuto, tek će talijanske vlasti koje Istrom upravljaju kroz dvadesete i tridesete godine 20. stoljeća dobnu granicu podići na 18 godina. No zbog neimaštine nerijetko su krivotvoreni rodni listovi kako bi mladi muškarci sebe prikazali starijima i dobili zaposlenje.

⁹ Samoupravljanje se u tom smislu javlja ujedno i kao direktna “samoorganizacijska” reakcija na antagonizam i ugrozu – s jedne strane fašistički teror dok se, s druge, u Jugoslaviji samoupravni socijalizam razvija kao odgovor na prijetnju i izolaciju od strane socijalističkog Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokracije. Samoupravljanje u tom smislu, u oba slučaja, predstavlja i znači – raskid. Zanimljivo je da će rudari nakon završetka Labinske republike

pa i mogućnostima uspostave samoupravljanja, gdje je mikroprimjer s Labinštine kratkotrajan i improviziran – trajao je, naime, tek nešto duže od mjesec dana – dok je makroprimjer samoupravljanja u Federaciji bio državnim politikom do njezina samoga kraja, njihova povezanost dosad, koliko mi je poznato, nije isticana u terminima *anticipacije*. Labinska republika je štrajk u kojem se otprilike 600 rudara okupilo na trgu u Vinežu te odlučilo započeti proizvodnju “za sebe i svoj račun”, a ne više za upravu i to pod vodstvom “tehničara Dagoberta Marchiga s pomoćnicima Antonom Kokailom, Franzom Weihmannom i Fernandom Bachom” (Vorano 1998: 85). Štrajkaši su u svojim planovima i uspjeli jer su u 36 dana, koliko je trajala njihova oružana okupacija rudnika, proizveli ugljena u vrijednosti 828 000 lira te ga izvezli brodom za Trst iz Štalija. Važno je naglasiti presedan da se rudari tijekom štrajka nisu smatrali zaposlenicima uprave ugljenokopa, već sami sebi nadređenima pa možemo govoriti o odnosu spram ugljenokopa i oruđa za rad kao “društvenom vlasništvu” rudarskog kolektiva te samoorganizaciji obima i intenziteta rada, poslovanja te sigurnosti.¹⁰ Upravo u tom kontekstu valja interpretirati i razumijevati njezinu noseću parolu – Kova [*rudnik*] je naša! Također, prva poznata fotografija štrajka na Labinštini zabilježena je upravo tijekom Labinske republike i to na Vinežu, jednom od nekoliko okupiranih ugljenokopa. Taj detalj – fotografija danas stara gotovo stotinu godina – stoji u začetku prakse bilježenja štrajka kao “medijskog događaja”, a koji će se u punoj snazi pokazati upravo 1987. godine za vrijeme druge Labinske republike. Poveznice između dva štrajka, a koje se ne iscrpljuju nužno isključivo na potonjem, samom nadjenutom im imenu ili korelaciji datuma kraja, odnosno njihova početka (8. travnja 1921. i 8. travnja 1987.), nisu stoga zanemarive.

Eufemizacija događaja i antagonizam: radijska verzija

Premda je Labinska republika iz 1921. godine vrlo često nazivana štrajkom, organizacija proizvodnje i otprema iskopanog uglja, odnosno *nastavak* rada i *drugачija kvalitativna* artikulacija proizvodnih odnosa odmaknuta od prethodne uprave od nje čine protest ili pokret,¹¹ ali ne i štrajk koji bi podrazumijevao više ili manje nemirnu obustavu rada. Dapače, upravo nastavak proizvodnje u od rudara samoorganiziranim uvjetima od nje čini izvanredno stanje i otpor prema upravi i vlastima. Upravo je sam čin nastavka proizvodnje, s jedne strane, njezin najsubverzivniji dio te, s druge, isto-

1921. u sudskom procesu koji je uslijedio biti optuženi za “uspostavu sovjetskoga režima” (*Istarska enciklopedija* 2005: 433), dok će nakon 1948. *radničkim samoupravljanjem* vlasti u Jugoslaviji pokušati zauzeti čim snažniji odmak upravo od sovjetskog režima. Rudari u oba slučaja igraju značajnu političku, ali u onom nakon 1948. godine i nezamjenjivu “simboličku ulogu” (usp. Matošević 2019).

¹⁰ Rudari su, u tom trenutku svoje, rudnike u Vinežu, Krapnu, Štrmcu te separaciju Štalije i utovarnu luku Bršica branili obrambenim linijama, miniranjem postrojenja, šahtova i skladišta. Područjem su u formaciji trojki, sa svežanim crvenim trakama oko ruke, patrolirale “crvene straže”, a na njihovu je čelu stajao Francesco Da Goz.

¹¹ Na tom tragu važno je podcrtati da već spomenuta fotografija tog protesta bilježi upravo naoružane rudare – jasno je da dio njih na ramenu nosi puške. Prema svemu sudeći, na toj fotografiji uslikani su i oni rudari koji su pripadali tzv. crvenoj straži koja je branila teritorij, ali i odnose uspostavljene tijekom pobune.

vremeno i karakteristika koja *Republiku* razlikuje od prethodnih, ali i svih budućih rudarskih štrajkova na tom području. Premda je razvidno da se tu ne radi o štrajku, ili barem ne isključivo o “običnom štrajku” koji bi se iscrpio u zadovoljenju niza rudarskih zahtjeva, već o puno široj i kompleksnijoj uspostavi radikalno drugačijeg radnog i proizvodnog miljea, *La Repubblica di Albona* bit će nerijetko imenovana baš takvom.¹² No, o njoj se prije može govoriti kao o protestnom nastavku rada nego kao o štrajku.

S druge strane, kategorija “[š]trajka kao artikulisanog konflikta u kome su zahtevi više ili manje jasno predočeni” (Mohar 1987: 34) u socijalističkoj Jugoslaviji, nakon i tijekom 1960-ih, nije nazivana štrajkom, već protestnom obustavom rada (usp. Arzenšek 1976) što je praksa koja je morala ukazivati na “kvalitativno drugačije odnose. Nazivati obustavu rada štrajkom predstavljalo bi opasnost identifikacije štrajkova kod nas sa štrajkovima u kapitalističkim zemljama, a pre svega identifikacije suprotnosti i protivrečnosti koje se razotkrivaju u prisvajanju viška vrednosti” (ibid.: 6).¹³ Isti se proces eufemizacije štrajka, prethodno je u uvodnom poglavlju već naglašeno, dešavao i na rudarskoj Labinštini 1987. godine pa je – sumirano – moguće govoriti o kontinuiranom procesu jezično-označiteljskog iznevjeravanja događaja, jer dok je prva Labinska republika istovremeno puno više od štrajka, ona druga od njega nije i ne može biti ništa manje. U kronološki prvom slučaju termin štrajk eufemizira događaj, dok je u drugom štrajk kao događaj eufemiziran, ublažen nizom sintagmi-zamjenica. Iako će dio autora i istraživača upozoriti na tu terminološku neadekvatnost s kraja osamdesetih godina (usp. Milevoj 1987; Kuzmanić 1987; Simić 1987; Kuzmanić 1988), radi se u prvom redu o pisanim, novinarskim ili istraživačkim, izvorima. Sasvim drugačiji uvid, u mnogočemu življi, u sam događaj ostavlja zvučni zapis – emisija “Labin 1987.” snimljena za Radio Beograd u postrojenjima IU Raša tijekom travnja i svibnja iste godine.¹⁴ Iako se kroz cijelu emisiju događaj naziva obustavom rada, na sastanku su zbora rudara vrlo žestoko i glasno uz klicanje, zvižduke i dobacivanja govorili neimenovani radnici:

Tražimo raspuštanje sindikata koji je podržava mase, one koji su ga izabrale, on se opredijelio na stranu rukovodstva, on nikada nije bio na strani nas, on

¹² Primjerice, u *Istarskoj enciklopediji* opisuje se kao “samouprava i štrajk” (2005: 433). Sličan je slučaj i na mnogobrojnim portalima koji prenose šture informacije o tom događaju.

¹³ U tom smislu postojala je cijela paleta sintagmi-zamjenica kojima se označavao štrajk – obustava rada, protestni prekid rada, konfliktna situacija, iznudeni zbor radnika. Obrazlažući ovo nijansiranje, Lidija Mohar tvrdi da “[k]od menjanja naziva nije toliko reč o jezičkom, koliko o sadržajnom ili još više političkom pitanju. Suština je, pre svega, u tome što se drukčijim, blažim nazivom pokušava prikriti prava klasna suština pojave koja je u socijalizmu trebala da bude prevaziđena. [...] Štrajk je i dalje spadao u arsenal prošlosti” (Mohar 1987: 5–6).

¹⁴ Radi se o tonskom zapisu novinara Dragoslava Simića, a koji je kolaž snimaka s radničkog zbora ili zbora rudara-štrajkaša, sastanka aktiva KP-a, intervju s rudarima, zvukova rada u podzemlju te dijelova glazbenih numera koje u vidu osnažujućeg komentara prate sadržaj o kojem se govori. Tako će, na primjer, nakon što rudar posvjedoči kako su nezadovoljni najvećim dijelom upravo radnici iz Bosne biti interpoliran dio pjesme “Oj, Kupresu, visoka ravnino” sastava Nervozni poštar ili pjesma “Tu nema boga, nema pravde” Riblje čorbe koja prati izjavu: “Žene više zarade danas neg rudar [...]. Dok naš terenski rukovodioc uzima Volvo od milijardu i trista miliona mi se snalazimo od sindikata, na kredit.” Značajno je da verzija do koje sam uspio doći ne donosi nikakav novinarski komentar. Sama montaža i sadržaj emisije kroz koju govore rudari, inženjeri i rukovodioci uz interpolirane “komentare” popularne glazbe, smatram, jesu već nekoverstan autorski komentar. Autor mi je u osobnoj korespondenciji potvrdio da je emisija vrlo vjerojatno na Radio Beogradu bila emitirana 13. lipnja 1987. godine.

je nama svima okrenuo leđa!¹⁵ Tražimo povećanje startne osnovice osobnog dohotka 100 posto, povećanje osobnog dohotka sa 1. 3. od 50 posto i to samo jamskim radnicima na proizvodnji, smjenu cijelog rukovodstva, jer rukovodstvo ne djeluje među masama, već djeluje kao jedna izbjeglička vlada – đe vam je rukovodstvo, đe vam je sindikat, đe vam je partijska organizacija!?

Pod treće – stambena problematika – korištenje kredita van teritorija gdje radimo. Jel se slažete? Četvrto – smjena izvršnog odbora i predsjedništva sindikata OOUR-a Labin. Jel se slažete? Peto – smanjivanje administracije kako na nivou OOUR-a kao i na nivou bazena, odnosno cijele radne organizacije. Razno. Zahtjevi iz tačke jedan, dva i tri moraju se udovoljiti odmah, izgubljene nadnice zbog obustave rada trebaju biti plaćene u režiji i iz budžeta republičkog sindikata. Jel se slažete? Otvara se diskusija po prvoj tački:

Ako ste pratili drugovi, inženjer drug Đ. M. što nam je iznio ono za 18 posto [povećanje osnovice osobnog dohotka za 18 posto]. To je vaša stvar, sad odlučujte dok je kucnuo sat na vrijeme. Drugovi, mi smo se umeljali svakako do vrata – ispod 100 posto [povećanja osnovice osobnog dohotka] nema govora! Bilo u jami, bilo ne znam gdje, smanjit sve ko ne privređuje radnoj organizaciji, samo treba dobar raspored i dobri stručnjaci! Drugo ništa!

Drugovi, ja bi rekao samo dvije riječi – ljudi moji, ako ne idemo u jamu, otkopi će pasti, gdje ćemo poslije raditi? Ma ne galamite bez veze, gdje ćemo poslije raditi? Samo malo, samo malo, čekajte da vam kažem! Ma ko će ti dat pare poslije kad otkop bude pao, tko? (Simić, Radio Beograd, osobna arhiva)

Čak i vrlo površan uvid u ovaj tonski zapis govori u prilog izrazito zaoštrenim odnosima koji su generirani tijekom travnja i svibnja u rudarskom kolektivu Labinštine, odnosima koji ukazuju na osjećaj socijalno nepomirene sredine s jedne, te ogromne krize u kojoj se sektor rudarstva našao u to vrijeme s druge strane. Na tom tragu vrlo su indikativni u potpunosti različito intonirani govori radnika, oni koji govore u prilog “socijalnog udaljavanja” radnika i uprave, odnosno govori koji podsjećaju da IU Raša djeluju unutar socijalističke privrede, što je moralo rezultirati “većim međusobnim moralnim tretmanom”:

Rudara ima koji rade dvadeset ili dvadeset i pet godina, a nema ni kuće ni ništa dok naš upravnik ima kuću koja možda košta i petnaest, dvadeset milijardi, ima auto koje košta milijardu i pol, ima gliser koji košta šesto, sedamsto miliona, a dok mi ovdje teško škrbarimo da preživimo mjesec dana!

[...] ne mogu si oprostiti neke stvari koje sam ovih dana vidio, a ovdje ima ljudi, tu je drug inženjer L., koji je zajedno sa mnom došao na ovu Labinštinu, i to je bilo pljuvanje tog čovjeka, meni suze idu, drugovi, kad se sjetim toga. Meni su uvijek svi rukovodioci bili dobri. Smatram da rukovodioc, ako nema para ova socijalistička zajednica – to nije kapitalista da kažeš “imaš kesu novaca, odriješi je – ako ne daš, neću radit”. [...] i to ću da kažem, u našem poduzeću

¹⁵ Lidija Mohar piše o problematičnoj ulozi sindikata koji se u “štrajku pojavljivao prvenstveno kao vatrogasac”, dok su pojedini istraživači radničkih nezadovoljstava tvrdili da je “[z]a vreme štrajka [...] sindikat imao ulogu ‘štrajkbrehera’ jer je [...] u svakom desetom štrajku (od ukupno razmatranih) ubjeđivao radnike da se vrate na posao” (Mohar 1987: 31–32).

novaca nema. Ovaj teret što su ove činovnice podnijele ovih dana i što su izvršile taj završni račun – i ostatak dohotka je 18 posto. Ono što si sačinio to ćeš i podijeliti. (Simić, Radio Beograd, osobna arhiva)

U tom smislu jezični iskorak nazivanja tog događaja štrajkom,¹⁶ a na čemu su inzistirali novinari i istraživači poput Marijana Milevoja ili Tončija Kuzmanića, ali ne i sami rudari i radnici Istarskih ugljenokopa Raša, morao je nositi emancipacijski potencijal ako se složimo sa zaključkom da se “činjenice postvaruju njihovim izgovaranjem” (Marazzi 2008: 33). No, u odnosu na prethodno izložene štrajkaške primjere s početka stoljeća, ta vrsta inzistiranja na imenovanju događaja štrajkom, barem prema dostupnom sadržaju navedenog tonskog zapisa, ne dolazi iz samog korpusa rudara – u njemu oni nikada ne govore o štrajku. Ne govori li i ta činjenica u prilog stanju koje je Lidija Mohar nazvala “strukturom nemoći u radnim organizacijama” (Mohar 1987: 26) što je u kontekstu rudara, shodno nasljeđu i ulozi u podizanju socijalističkog društva, Tonči Kuzmanić interpretirao kao sastavni dio ondašnje “samorepresije rudara” (usp. Kuzmanić 1988: 244), dok će Zvonko Simić svoj tekst o tom štrajku zaključiti pitanjem – “Zašto štrajk u nas dosad nije zakonski regulisan, kada je već tri decenije deo ekonomske i društvene realnosti ove zemlje?” (Simić 1987: 57).

No, ovaj štrajk koji se odvio u dva odvojena OOUR-a,¹⁷ Tupljak u Pićnu i Ripenda u Labinu, odnosno dvije jame s različitim poviješću – u Ripendi je otkopavanje počelo 1976. godine, a u Tupljaku 1983. – kao i perspektivama za budućnost, gdje se kod prve jame “pokazalo da su eksploatacioni uslovi veoma nepovoljni [...] te je u Ripendu prestalo da se investira” (Simić 1987: 47) dok to nije bio slučaj s Tupljakom, karakterizira i snažno cijepanje po još jednoj osnovi. Jer, osim što se radne organizacije “usitnjavaju” na različite OOUR-e – relativno autonomne cjeline koje se bave vlastitim razvojem, ali ne nužno i cjelinom čiji su dio (usp. Puljar D’Alessio 2018: 122)¹⁸ – zamjetna je i “odsutnost organa čija bi obaveza bila da stručno ko-

¹⁶ Ono što je sastavni dio analiziranog zvučnog zapisa, radijske emisije sa snimljenim situacijama na rudarskim/štrajkaškim odborima i intervjuima, jesu i elementi koji se redovito ne reproduciraju u pisanim novinskim izvještajima ili naknadnim znanstvenim analizama događaja, a spadaju u domenu doživljaja samog događaja: tonalitet i visina glasa, njegovo drhtanje, mjestimično mucanje govornika, glasno klicanje, zvižduci, dobacivanja te odobravanje ili negiranje izlaganog sadržaja govornika od strane auditorija također svjedoče o “afektivnoj alteraciji” govornika i publike, pokušaju da kroz kontrolu glasa, njegova tona i diktacije pojedini govornici “razumnim i moralnim argumentima” – poput mogućeg urušavanja jame ili pozivanja na ideju komunizma i pripadnosti Komunističkoj partiji – dopru do publike i na taj način ostvare vlastiti autoritet. Tu vrstu vrlo raznorodnog “pregovaračkog arsenala” u snimljenim situacijama prate različite pregovaračke pozicije, no slušanje njihovih glasova, odnosno pokušaj zaposjedanja “zapovjedne pozicije” – kako onih neposlušnih tako i onih poslušnih – na tonskom zapisu svjedoči u prilog stanju nimalo mirne “izvanredne situacije” (usp. Dolar 2009: 162; Bessire i Fisher 2012: 8).

¹⁷ Zakon o udruženom radu donesen je u studenome 1976. godine, a o njemu Cvek, Račić i Ivčić u nedavno objavljenoj knjizi *Borovo u štrajku* navode: “ZUR je jedinstveno poduzeće razbio na poslovno-financijski samostalne dijelove – osnovne organizacije udruženog rada ili OOUR-e. OOUR-i dobivaju svoja sredstva i svoje žiro-račune. Na taj je način jedinstveni poslovni sistem transformiran u neku vrstu konfederacije suverenih privrednih subjekata. Donošenje ZUR-a pravdano je kao korak u razvoju samoupravnih odnosa, decentralizaciji i odumiranju države, a kritizirano kao korak k fragmentaciji i birokratizaciji jugoslavenskoga društva” (Cvek, Račić i Ivčić 2019: 193).

¹⁸ Sanja Puljar D’Alessio će u kontekstu brodogradilišta 3. maj zaključiti da je svaki “OOUR autonoman u vođenju svojih poslova i pravna je osoba koja može sklapati poslove i izvan svoje radne organizacije. [...] S jedne strane je OOUR-izacija razdijelila organizaciju na relativno autonomne dijelove koji su počeli ‘gledati’ samo svoje ciljeve” (Puljar D’Alessio 2018: 37, 135). To je, zaključit će, ujedno i jedan od razloga “popucalih veza” među dijelovima brodogradilišta te lošijeg poslovanja u naknadnim godinama. Nešto slično dešava se i u IU Raša, s tom razlikom da jedan ugljenokop nije u tolikoj mjeri potreban drugome kako bi opstao, što nije slučaj u brodogradilištu gdje je komplementarnost njegovih dijelova presudna za uspješnu proizvodnju.

ordiniraju njihov rad i rešavaju konflikte interesa. Taj bi posao morale da obavljaju stručne službe radne organizacije [...] međutim one su invalidne jer na najnižem nivou praktično imaju najveću legitimnu moć” (Mohar 1987: 29), rudari se solidariziraju isključivo međusobno. Drugim riječima, prethodno naveden dio snimljenoga govora rudara koji tvrdi da “[b]ilo u jami, bilo ne znam gdje, [treba] smanjit sve ko ne privređuje radnoj organizaciji, samo treba dobar raspored i dobri stručnjaci! Drugo ništa!” (Simić, Radio Beograd, osobna arhiva) treba razumjeti kao davanje isključivog primata radnicima u neposrednoj proizvodnji na jamskim otkopima, odnosno:

Rudari još uvijek vjeruju da tu ima kruha za njih, *ali ne za sve. Posebno su kritični na golemu administraciju, režiju izvan jame, ali i u njoj, svjesni da se u nekontroliranom gomilanju takvih radnih mjesta rasipa velik dio njihove plaće.* Ne mire se da ih više vode ni rukovodioci koji ne znaju organizirati posao kako valja, pa se opet gubi dragocjeno vrijeme i novac. Iako često puta dosta neartikulirani, zahtjevi su im sve jasniji i sada izgledaju otprilike ovako: da se povećaju veoma niske startne osnove za jamske radnike, posebice onima na otkopu, *uz bolju organizaciju rada i osjetnije smanjivanje nepotrebnih radnih mjesta,* rudari bi bolje živjeli i uz istu cijenu ugljena, bez raspirivanja inflacijskog plamena. (Milevoj 1987: 253, kurziv A. M.)

Održavani na granici rentabiliteta uz pomoć povišenih cijena koje je plaćala republička elektroprivreda kojoj su za potrebe Termoelektrane Plomin I, na koju je otpadalo četiri petine iskopanog ugljena, prodavali rudaču, IU Raša bili su industrijski mastodont na zalasku. Radnici u neposrednoj proizvodnji, rudari u jami, to su zasigurno morali osjećati kao prijatnju, budući da je SR Hrvatska još 1971. godine “kopanje uglja počela da zamjenjuje drugim privrednim delatnostima i posebnim je zakonom poslala u privremenu penziju velik broj rudara” (Simić 1987: 47). U tim se procesima vrlo vjerojatno nalazi izvorite animoziteta prema administraciji i izjavama rudara kako zaposleni u tom sektoru “Po ceo dan piju kafu”, “Šta će nam psiholog” te “Pola ih treba otpustiti” (ibid.: 53). Važno je, stoga, naglasiti da se druga Labinska republika odigrala u atmosferi posvemašnjeg cijepanja među radništvom, što je, čini se, potpomognuto također i Zakonom o udruženom radu. Horizontalnu šizmu – između radnika dvaju OOUR-a, Tupljaka i Ripende – pratilo je nepovjerenje i prema svim razinama rukovodstva “koje je s njima komuniciralo preko oglasne table, što je rudare teško pogađalo”,¹⁹ ali i administraciji, stručnim službama, pa čak

¹⁹ Znakovito je i dijeljenje na radnike učlanjene u KP i one koji nisu bili članovi Partije, odnosno one koji su apelirali na nužnost nastavljanja s radom i tvrdih štrajkaša. Svjedoči na tom tragu vrlo konfliktnoj situaciji jamski radnik: “Radnik sam IU Raša već oko dvadeset godina, kada je drug Đ. rekao da možemo ići nakon informacije ponovo [raditi u jamu] i odluka radničkog savjeta, da možemo krenuti na posao. No, duž čitavog rada mislili smo među sobom – masa je ostala vani, kako sad izać vani? Ali, ipak nismo se bojali toliko, to su naši drugovi, da neće biti problema. Kad smo izašli van predali smo lampe, normalno da ćemo ići da se kupamo, ali u kupatilu tamo je, tamo je nevjerojatno bilo! Ne da sam imao straha da će me netko udariti, nego udariti će me i ja ću nekoga i čitav haos će biti! Na brzinu sam donio odluku – bio mi je prijatelj s autom, rekoš – vozi me kući u rudarskoj robi! Međutim kad sam došao kući – još gore! Žena kaže da nisam normalan! Ma šta je to, nisam mogao, samo sam rekao – ma pusti me na miru! Zato apelujem na sve nas komuniste – krenimo u prvu smjenu, a kako vidim ima nas dosta. Sa radom se živiti može, a bez rada nikako” (Simić, Radio Beograd, osobna arhiva). Razvidno je da se među rudarima razvijaju i argumenti koje treba interpretirati u moralnom ključu, a izviru iz njihove neposredne partijske pozicije. Zanimljiva je, ali i indikativna inverzija u odnosu na štrajkaška potraživanja s početka stoljeća kada su radnici tražili da budu *tretirani s većom moralnom jednakošću*. Sada su oni ti koji, barem iz jednog specifičnog očista i argumentacijskog slijeda, *moraju tretirati moralnije* vlastite nadređene, ostale rudare, ali i vlastite radne obaveze. U tom smislu moralna ekonomija ili licitiranje moralom postaju sastavni dio pregovaračkog arsenala štrajkaša i njihovih protivnika.

i “ubogim čistačicama kao otimačima njihova škrtoz zalogaja” (Milevoj 1991: 68). Bilježe takvu žustru i nepomirenu situaciju u prenošenom sadržaju istraživači i novinari, sudionici-promatrači tog događaja. Ipak, fotografski materijal snimljen tih dana među štrajkašima govori u prilog nekovrsnom medijskom sadržajnom raskoraku – fotozapisi ne reproduciraju u toj mjeri žestinu, srđžbu i šizmu rudarskog kolektiva kakve su zabilježene na fonografskim snimkama.

Prilog 1 i Prilog 2. Labinski rudari 1987. godine. Autor: Dragoslav Simić

Fotografija i fonografija događaja

U studiji o antropologiji i etnografiji radija, njegovim potencijalima, povijesti i artikulacijama, objavljenoj 2012. godine, Lucas Bessire i Daniel Fisher tvrde kako su radijske postaje nevelikog opsega i lokalne radijske prakse povijesno bile antidot masovnim medijima i krucijalno oruđe u zahtijevanju prava obespravljenih grupa te je i na tom tragu Latinska Amerika među “prvima eksperimentirala s radijskim postajama zajednice [*community based radio stations*]. Tijekom 1947. Aymara i Quechua rudari srebra pokrenuli su niz radijskih stanica čiji je fokus bio na kolektivnom zagovaranju boljih primanja i poboljšanja uvjeta rada. Do 1950-ih dvadeset i tri radijske stanice ukorijenile su se u Boliviji i bile poznate kao Rudarski radio” (Bessire i Fisher 2012: 7). Iako se u ovdje analiziranom slučaju rudarskoga štrajka radi o opsegom reduciranim primjeru jedne emisije i transkriptima druge, indikativna je tendencija radijskih novinara da stanu na stranu rudara. Gdjekad je taj stav izriječom iznijet (Milevoj 1987: 252–253; Milevoj 1991: 68–69), dok u drugom slučaju na empatiju s rudarskom teškom pozicijom upućuje cijeli niz radijskih i zvučnih karakteristika: intervjui s radnicima i rukovodstvom, snimke s rudarskih zborova, tonalitet, boja i konzistentnost njihovih glasova i govora te interpolacija glazbenih i zvučnih komentara u izgovarani sadržaj sa snažnim ludičkim efektom upućuju također na podršku u “zagovaranju boljih primanja i uvjeta rada” rudara IU Raša. Radijske emisije, barem ove do kojih sam uspio doći, ispostavile su se angažiranim u zagovaranju argumenata “obespravljenih”²⁰ kroz reprodukciju cijelog niza njihovih emocija s pretpostavkom empatije prema rudarima,²¹ iako je među pripadnicima sedme sile, riječju samih štrajkaša, bilo onih “koji bi rado da se mi raspemo, zato nemojte davati izjave bilo kome!” (Simić, Radio Beograd, osobna arhiva).

²⁰ Odnosno kako je Marijan Milevoj zapisao na drugome mjestu: “Predugo se ovdje vjerovalo da će rudar iz Bosne ovdje dolaziti za malu plaću, skupu podstanarsku sobicu, trošan stan, samački kutak, uz nezaposlenu ženu. I pritom očekivati da neće dolaziti do socijalnog naboja i ovakvih oblika pražnjenja. Teško je reći da li igdje u Istri ima toliko socijalnih razlika kao na Labinštini, što ne znači da je u ovoj komuni puno bogatih, već je mnogo više sirotinje” (Milevoj 1991: 68–69). U tom smjeru valja interpretirati i potraživanja rudara da im se omogući korištenje stambenih kredita za izgradnju i izvan teritorija Labinštine gdje su radili.

²¹ Bilo bi zanimljivo istražiti na koji način to “puštanje emocija” u eter, odnosno u javnost, utječe na maskulinitet rudara, ako znamo da se “povijesno ‘srž’ radničke maskuliniteti” gradila kroz “predodžbe muškarca kao figure koja snabdijeva, kruhonosca (predodžba koja vjerojatno najduže opstoji), fizičke snage i junaštva, čvrstine, homofobije, prihvaćanja rizika, agresivnog i nasilnog ponašanja (uključujući i prema ženama), kompetitivnog duha te *manjka pokazivanja emocija*” (Johnston i McIvor 2004: 135, kurziv A. M.). Javno iskazivanje emocija radnika, a koje se najjasnije primjećuju upravo na audiosnimkama, stoga upućuje na dvostruki zaključak: o krutosti radničkog maskuliniteta mora se razmišljati kao o rezultatu vrlo određenih socijalnih uvjeta u kojima je dugoročna sigurnost posla i prihoda osigurana (usp. Willis 1981; Dolby, Dimitriadis i Willis 2004), dok s druge strane, pretpostavit ću, radnička emotivnost i “pražnjenje” (Milevoj 1991) postaju plodan teren za povezivanje sa širom javnosti i preduvjet njezine empatije s njima. Emocije i afekti u tom smislu nisu isključivo reakcija na njihov težak socijalni položaj već također i, više ili manje svjesno, oruđe u postizanju štrajkaških nastojanja.

Prilog 3. Labinski rudari 1987. godine. Autor: Dragoslav Simić

To da je taj štrajk bio nekom vrstom “prvorazrednog medijskog događaja” treba zahvaliti pojavljivanju novinara iz “pedeset i tri redakcije, odakle je ponekad dolazilo i više novinara, a bilo je prisutno i šest stranih redakcija” (Simić 1987: 56). Informacije o njemu prenio je i “drugi program talijanske televizije” (Milevoj 1991: 68) dok je Petar Krelja snimio dokumentarni film *Poslije štrajka* (1988). Također, poznata je serija fotografija Borisa Cvjetanovića “Labinski rudari 1987.” koja je pratila tekst Damira Mikuljana “Labin prvi čestita Prvi maj” objavljena u *Studentskom listu* 29. travnja 1987. godine i koja je vrlo srodna seriji od dvadeset i šest crno-bijelih fotografija Dragoslava Simića snimljenih istom prilikom. Iako sam prethodno zagovarao tezu o procesu jezično-označiteljskog iznevjeravanja događaja, odnosno njegove terminološke eufemizacije, držim da to nije slučaj s fotografijama koje u tom smislu odista prije prikazuju obustavu rada nego štrajk – nešto ipak zaoštreniju inačicu socijalnog antagonizma. Snimljene fotografije su u nesuglasju sa živim audiozapisom emisije “Labin 1987.” i njih se u tom smislu može promatrati i interpretirati kao jezik koji je na strani ne toliko štrajka, koliko obustave rada. Snimljeni rudarski glasovi snažnog nezadovoljstva i prkosa su, stoga, na strani štrajka, dok fotografije ne uspijevaju prenijeti žestinu, srdžbu, nezadovoljstvo, pregovaračku atmosferu iz postrojenja: iako glasovima s audiosnimki “daju lice i tijelo”, njihov je jezik – možda baš iz tog

razloga – onaj pomirljivosti i blagosti. Snimljeni vehementni glasovi i govori rudare smještaju na poziciju – barem trenutačnog – autoriteta dok im ga fotografija istovremeno potkopava. Štrajkaš je, u ovom slučaju, onaj koji nas uznemiruje i čiji se glas čuje, ali lice i tijelo ne vide. Obustavljač rada, gotovo suprotno, onaj je koji se vidi i smiruje, ali ne čuje. Tu je na djelu ono što je Mladen Dolar nazvao “posvemašnjim neskladom između pojave i izgleda osobe i njegova ili njezina glasa, sve dok se na taj nesklad ne priviknemo” (Dolar 2009: 68). Medij fotografije rudare, zaključujem s više od trideset godina distance od događaja, zapravo ogoljava u njihovoj nemoći u dvostrukom smislu – za razliku od njihova “glasa koji je na strani događaja” i od kojega je poradi intenzivne prisutnosti afekta teško zauzeti distancu, ova ih objektiviziranjem “smješta na stranu bića” (ibid.: 76).²² Jer dok zvučni zapis inzistira na pitanjima – što? i kako?, proces vizualizacije ponajprije odgovara na pitanje – tko?, te ima i svoju doslovnu ogoljujuću stranu: ostarjeli i na fotografijama individualizirani goli rudari snimljeni u crnom kupatilu direktan su kontrapunkt ne samo povijesno ukorijenjenoj imagologiji podzemnih radnika kao kolektiva “superiornih radnika” u socijalističkom sustavu već i mjestimično snažnoj potenciji koja proizlazi iz njihovih govora snimljenih tih istih dana na audiozapisima u postrojenjima.²³

Stoga bi pronicljivu tezu Tončija Kuzmanića da se kod druge Labinske republike zapravo radilo o “istovremenom odvijanju dva štrajka unutar jedne radne organizacije” (Kuzmanić 1987: 65), odnosno onima koji su se odvili i u Tupljaku i u Ripendi, trebalo nadopuniti primjedbom o barem još jednoj simultanosti kod tog događaja. Ovisno o mediju koji ih bilježi i prenosi ta se zbivanja reproduciraju istovremeno kao vehementan štrajk prožet srdžbom, ali i kao nešto blaža i upravnim strukturama bliža i vjerojatno draža verzija obustave rada. Zato razlika u načinu govora i iznošenju argumentacije između rudara, uprave i članova KP-a nije zanemariv aspekt ni radio-emisije “Labin 1987. “. Smiren, racionalan, “zdravorazumski” i logički posložen govor onih koji nisu radili u neposrednoj proizvodnji u jami vrlo je indikativan i konotira upravljivost situacijom i njezinu rješivost za obje strane iako su IU Raša vrlo brzo završili s iskapanjem ugljena i poslovanjem. Rudari Ripende neposredno nakon štrajka 1987. postali su tehnološki višak, dok je posljednjih 300 rudara Tupljaka 1999. godine, nakon zatvaranja posljednjeg ugljenokopa u Hrvatskoj, bilo otpušteno.

²² Taj proces “ogoljavanja” u smislu “medijskog iznošenja ili prikaza intime” u kontekstu nemoći također dolazi do izražaja u filmu *Poslije štrajka* Petra Krelje (1988), gdje rudar J. J. koji se obustavi rada priključio treći dan, kako tvrdi “ne znajući da će se obustava pretvoriti u štrajk, i bio sam jedan od bučnijih delegata štrajkaša. U zadnje vrijeme, po završetku štrajka, pao sam u depresiju, otprilike tri mjeseca sam se liječio, pri kraju sam da se izliječim, a dandanas imam teške posljedice – glavobolju, noću skačem i trzam se, čujem korake u hodniku, uvijek očekujem da netko od organa unutrašnjih poslova dođe i da me pozove.”

²³ No, postoje i drugačiji primjeri poput onog, primjerice, rudara tijekom procesa zatvaranja ili restrukturacije rudnika u Velikoj Britaniji 1984. i 1985. godine. Iako tema komparacije štrajkačkih praksi tijekom osamdesetih godina u zemljama različitog društvenog uređenja tek mora dobiti istraživačku pozornost u kontekstu politike energetske supstitucije, ali i političkih reformi liberalizacije tržišta, primijetiti ću kako je rudarima u Britaniji, za razliku od onih u Jugoslaviji, bilo poprilično jednostavno definirati neprijatelja – Britanska vlada, premijerka Margaret Hilda Thatcher i policija koji su idejno, zakonski i provedbeno vodili kampanju protiv državno sufinanciranog sektora bili su u tom smislu vrlo jasno ocrtani. Posljedično, i sam je Arthur Scargill, sindikalni vođa i jedan od organizatora rudarskog štrajka, viđen “kao utjelovljenje unutarnjeg neprijatelja koji mora biti poražen” (Adeney i Lloyd 1986: 28). Fotografije objavljene u knjizi *The Miners' Strike 1984–5: Loss Without Limit* kao i dostupni snimci nasilja između rudara i policije tijekom jednog od njihovih najžešćih sukoba upamćenog pod nazivom *The Battle of Orgreave* govore u prilog takvoj antagonizaciji. Možda je upravo to temeljna razlika u odnosu na samoupravni socijalizam gdje će radnicima “biti teško definirati protivnike” dok same “radnike koji štrajkuju nije teško identifikovati” (Mohar 1987: 14).

Prilog 4 i Prilog 5. Labinski rudari 1987. godine. Autor: Dragoslav Simić

Zaključak

Trideset i tri godine nakon druge Labinske republike 1987. godine, protestne obustave rada koja je trajala trideset i tri dana, a pred stotu obljetnicu održavanja Labinske republike iz 1921. – protestnog nastavka rada – možemo govoriti o nekoliko poveznica, ali i inverzija među tim događajima. Pitanja jezične eufemizacije pri imenovanju obaju prijelomnih događaja simultana su, *mutatis mutandis*, samoupravnim odnosima unutar kojih se odigravaju i koji ih u značajnoj mjeri definiraju. No, dok će Labinska republika iz 1921. nerijetko biti definirana anticipacijom otpora fašizmu prije njegova samog dolaska na vlast, nekovrsnim *antifašističkim* djelovanjem i prije institucionaliziranja fašizma, o onoj iz 1987., a napose kroz poveznice s rudarskim štrajkom u Trepči na Kosovu koji je uslijedio 1989., piše se mjestimično i kao o anticipaciji kraja ili jednom od procesa rušenja Jugoslavije (usp. Rukovci 2019). Na tu tezu možda i najeksplicitnije upućuje podnaslov knjige promatrača-sudionika rudarskog aresta rada na Labinštini Tončija Kuzmanića – *Paradigma začetka konca*, gdje se naglašavanjem paradigmatičnosti događaja podcrtava uzor ili obrazac razumijevanja “početka kraja” zasigurno Istarskih ugljenokopa Raša, ali i socijalističkog samoupravljanja. Autoru su se ti procesi učinili “najnevjerojatnijim događajem u povijesti sustava multinacionalne socijalističke samouprave u Jugoslaviji”:

Činili su mi se kao događaj događaja, kraj kompaktne epohe, odstupanje od nekakvog ahistorijskog trajanja. Ja to smatram prekretnicom prema kojoj će se u budućnosti ono što će se zvati “povijest samoupravljanja” podijeliti na: “povijest samoupravljanja *do* Labinskoga štrajka” i na “povijest samoupravljanja *nakon* Labinskoga štrajka”. To je razlog zbog kojeg [naziv tog događaja] pišem Velikim slovom. (Kuzmanić 1988: 9)

U jednom proširenom shvaćanju “povijesti samoupravljanja” svoje bi mjesto morala pronaći i prva Labinska republika, iskaz nezadovoljstva rudara kao i njihove samoorganizacije zabilježene vrlo vjerojatno prvom fotografijom, paradigmatском za naknadno “medijsko” bilježenje radničkog potraživanja, štrajka ili obustave rada kakvo će biti prisutno tijekom 1987. godine. No, rudari s kraja osamdesetih godina bili su čista suprotnost svojim naoružanim i homogeniziranim prethodnicima iz dvadesetih godina: iako žustri u svojim potraživanjima od kojih je dio i ispunjen,²⁴ razdor je među radnicima bio pozamašan – među onima OOUR-a Tupljak i OOUR-a Ripenda, onima koji su radili u neposrednoj jamskoj proizvodnji i uprave, sindikata kao i administrativnih službi te radnika članova Komunističke partije u odnosu na štrajkaše koji nisu posjedovali partijsku knjižicu. Te šizme u korpusu radnika prati i još jedna, smatram, ne manje bitna razdjelnica, a tiče se različitog medijskog prenošenja intenziteta tog štrajka: fotografije rudara, sudionika tog događaja, snimljene fotoaparatom Dragoslava Simića ili Borisa Cvjetanovića govore nježnijim jezikom obustave rada. Blage, smirene, s tek mjestimično zabilježenom ikakvom kretnjom,

²⁴ Poput smjene dijela upravljačkog kadra i djelomičnog dizanja platne osnove za radnike u jami.

one zapravo poglavito prikazuju rudare u pasivnom stanju, kao one koji čekaju da se nelagodna situacija riješi. Sasvim drugačijim jezikom govori radijska emisija Dragoslava Simića posvećena istom događaju sa zabilježenim govorima rudara – dok ih na fotografijama vidimo i u sjedećem položaju s prekrizanim rukama ili s rukama u džepovima te nerijetkim smiješkom na licu, audiozapis ih bilježi kao puno žustrije, nezadovoljnije i aktivnije subjekte koji znaju detektirati vlastite probleme i za njih imaju neodgodiva rješenja. Stoga bi se, analizirajući isključivo fotografije događaja, moglo doći do zaključka da se štrajk zapravo nije ni desio, dočim bi interpretacija radijskog zapisa slušatelja mogla nagnati na sasvim suprotan zaključak – protestna obustava rada sasvim je pogrešna označiteljska sintagma zbivanja na Labinštini u proljeće 1987. godine. Ipak, ono što medijskim uparivanjem radija i fotografije izlazi na vidjelo jesu slike i zvukovi – zajednički nazivnik zahtjeva za tretmanom koji ima počivati na “većoj moralnoj i ekonomskoj jednakosti” (*Il Proletario* 1904), a čije se artikulacije u različitim medijskim prikazima mogu pratiti kroz cijelo 20. stoljeće. Moral i ekonomija na taj način postaju nerazdvojnim parnjakom, motivacijskim parnim strojem štrajkaša, ali ujedno i mjestom mjestimičnog međusobnog licitiranja između samih rudara.

LITERATURA

- Adeney, Martin i John Lloyd. 1986. *The Miners' Strike 1984–5. Loss Without Limit*. London: Routledge, Kegan Paul.
- Arzenšek, Vladimir. 1976. “Otudenje i štrajk”. *Revija za sociologiju* 2/3: 3–16.
- Bessire, Lucas i Daniel Fisher. 2012. “Introduction. Radio Fields”. U *Radio Fields. Anthropology and Wireless Sound in the 21st Century*. Lucas Bessire i Daniel Fisher, ur. New York, London: New York University Press, 1–48. <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814771679.003.0001>
- Cvek, Sven, Jasna Račić i Snježana Ivčić. 2019. *Borovo u štrajku. Rad u tranziciji 1987. – 1991*. Zagreb: Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju.
- Despot, Mirjana. 1972. “O štrajkovima labinskih rudara do Prvog svjetskog rata”. *Problemi sjevernog Jadrana* 2: 57–80.
- Dolar, Mladen. 2009. *Glas i ništa više*. Zagreb: Disput.
- Dolby, Nadine, Greg Dimitriadis i Paul Willis. 2004. *Learning to Labor in New Times*. London, New York: Routledge, Falmer.
- Fonović, Marino. 2000. *Zadnja smjena. Svjedočanstvo o posljednjem hrvatskom rudniku*. Rijeka: Grafika Zambelli.
- Freese, Barbara. 2003. *Coal. A Human History*. London: Arrow Books.
- Gramsci, Antonio. 1975. *Quaderni del carcere*, 1–4. Torino: Giulio Einaudi editore s.p.a.
- Il Proletario. Giornale socialista dell'Istria*. 1904. “Solidarietà operaia”, 28. svibnja, 1.
- Istarska enciklopedija*. 2005. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić, ur. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Johnston, Ronnie i Arthur McIvor. 2004. “Dangerous Work, Hard Men and Broken Bodies. Masculinity in the Clydeside Heavy Industries, c. 1930–1970s”. *Labour History Review* 69: 135–153. <https://doi.org/10.3828/lhr.69.2.135>
- Kuzmanić, Tonči. 1987. “Prvi dan labinskog štrajka – 8. 4. 1987”. *Sociološki pregled. Časopis Sociološkog društva Srbije* 21/3: 59–68.
- Kuzmanić, Tonči. 1988. *Labinski štrajk. Paradigma začetka konca*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
- Lynch, Martin. 2002. *Mining in World History*. London: Reaktion Books.
- Marazzi, Christian. 2008. *Capital and Language. From the New Economy to the War Economy*. London: MIT Press.
- Matošević, Andrea. 2011a. *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Matošević, Andrea. 2011b. “Labinske republike. Od paradigme simboličkog kapitala do nemogućeg događaja”. U *Kulturna dediščina industrijskih panog / Industrijska kulturna baština. 11. vzporednice med slovensko in hrvaško etnologijo / 11. hrvatsko-slovenske etnološke paralele*. Alenka Černelič Krošelj, Željka Jelavić i Helena Rožman, ur. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 184–198.

- Matošević, Andrea. 2019. "Das 'symbolische Drama' der bergmännischen Hauerarbeit und die Homoerotik der Bergarbeiter im jugoslawischen Dokumentarfilm von 1948 bis 1964". *Jahrbuch für Europäische Ethnologie* 14: 95–113. https://doi.org/10.30965/9783657702763_008
- Mikuljan, Damir i Boris Cvjetanović. 1987. "Labin čestita Prvi maj". *Studentski list*, 29. travnja, 12–13.
- Milevoj, Marijan. 1987. "Štrajk labinskih rudara 1987. godine u dnevnim izvještajima i programima Radio-Zagreb". *Zbornik Trećeg programa Radio Zagreba* 17: 249–267.
- Milevoj, Marijan. 1991. *Do socijalizma i natrag. Labinska novinska kronika 1945–1990*. Labin: Labinska komuna.
- Mohar, Lidija. 1987. "Štrajk i nemoć radnika. Pokušaj sinteze rezultata istraživanja o štrajkovima". *Sociološki pregled. Časopis Sociološkog društva Srbije* 21/3: 7–35.
- Naša sloga. 1900. "[Iz Labina ...]". 11. svibnja, 3.
- Puljar D'Alessio, Sanja. 2018. *Mi gradimo brod, a brod gradi nas. Etnografija organizacije brodogradilišta 3. maj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Rahikainen, Marjatta. 2004. *Centuries of Child Labour. European Experiences from the Seventeenth to the Twentieth Century*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1987. "Teorija o dvije kulture (Od Radića do Gramscija, Ciresea i Burkea)". *Narodna umjetnost* 24/1: 177–190.
- Rose, Jonathan. 2002. *The Intellectual Life of the British Working Classes*. New Haven, London: Yale University Press.
- Rukovci, Eurisa. 2019. "Trepča ne radi, a ništa se ni ne gradi". *Bilten. Regionalni portal*, 17. siječnja. <https://www.bilten.org/?p=26312> (pristup 22. 1. 2020.).
- Scotti, Giacomo i Luciano Giuricin. 1971. *La Repubblica di Albona e il movimento dell'occupazione delle fabbriche in Italia*. Rovinj: Quaderni – centro di ricerche storiche.
- Simić, Zvonko. 1987. "Skica za monografiju o štrajku rudara u Labinu". *Sociološki pregled. Časopis Sociološkog društva Srbije* 21/3: 47–58.
- Sloterdijk, Peter. 2007. *Cultural Politics. Special Issue. Peter Sloterdijk*. Oxford: Berg.
- Spagna, Francesco. 1998. *Minatori in Val Imperina. Storia e antropologia di una comunità di montagna*. Seravella: Museo Etnografico della provincia di Belluno.
- Vorano, Tullio. 1998. *Istarski ugljenokopi. Četiri stoljeća rudarenja u Istri*. Labin: Istarski ugljenokopi Tupljak d.d.
- Willis, Paul. 1981. *Learning to Labor. How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. New York: Columbia University Press.
- Zakon o udruženom radu*. 1976. Zagreb: NIŠP Vjesnik, OOUR "Vjesnik SSRNH".
- Zekić, Jasenko. 2018. "Štrajkovi pulskih tramvajaca kao posljedica njihova lošega materijalnog statusa u kontekstu političkih i ekonomskih kriza u gradu". *Histria* 8/8: 201–225.

The Second Labin Republic of 1987. Historical Heritage, Strike Phonography and Photographs of Walkouts

This paper focuses on the heritage of miners strikes throughout the twentieth century in the Labin region in Istria beginning with workers' dissatisfaction under Austro-Hungarian rule and which continued during the Labin Republic of 1921 as resistance to fascism. It continued during the Labin Republic of 1987 within the context of socialist self-management. The strike of 1987, in accordance with the practice of the time, would be referred to as a walkout in protest, whereas the journalists and researchers present at the time would mostly refer to it as a full-on strike. Various media covering these events unfolding at mining facilities also closely followed this difference in terminology. Radio broadcasts captured the fervour of the event and spoke with the strong language of a strike, while black and white photographs softened the perception of the overall situation and spoke in favour of a walkout. This paper therefore analyzes the different implications of the two medias with a comparative approach to the strike events that preceded them during the twentieth century.

Keywords: Labin Republic 1987, strike, walkout, audio-recording, photography